

ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในตำบลช่องแคบ
อำเภอพบพระ จังหวัดตาก: สถานการณ์ ปัญหา และแนวทางแก้ไข*

THE EDUCATIONAL INEQUALITY OF STATELESS STUDENTS IN
CHONG KHAEP SUBDISTRICT, PHOP PHRA DISTRICT,
TAK PROVINCE: SITUATIONS, OBSTACLES AND SOLUTIONS

สุมารีรักษ์ แกล้วกล้า^{1*} และ สุภาศพรณ ตั้งตรงไพโรจน์²

Sumareerak Klaewkla^{1*} and Supaphan Tangtrongpairoj²

¹บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

¹Graduate School, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand

²สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

²Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: sumareerak.k@yahoo.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการส่งเสริม การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก หลังจบการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้บริหารและครู นักเรียนไร้สัญชาติและผู้ปกครองของเด็ก นักเรียนไร้สัญชาติในโรงเรียน 3 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนบ้านขุนห้วยช่องแคบ โรงเรียนบ้านทีกะเปือ และโรงเรียน เซนต์ปอลคอนแวนต์พบพระ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 30 คน โดยวิธีการเลือก กลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงและใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์ (Interview Form) และนำผลมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของ เด็กนักเรียนไร้สัญชาติในพื้นที่ดังกล่าวยังมีอุปสรรคเกิดขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากโดยอุปสรรคดังกล่าวเกิดขึ้นจาก ปัจจัยทางด้านปัจเจกบุคคล อาทิ อุปสรรคทางด้านเศรษฐกิจและสังคม อุปสรรคทางด้านทัศนคติของเด็กนักเรียน ไร้สัญชาติ ครอบครัวของเด็กนักเรียนรวมถึงบุคลากรที่มีความเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา โดยมีการเลือกปฏิบัติ เกิดขึ้นจนนำไปสู่การกีดกันในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ ตลอดจนอุปสรรคอันเกิด จากความไม่รู้สิทธิและข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาซึ่งเป็นปัญหาในทางปฏิบัติมากกว่าในทางนโยบาย 2) ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นส่งผลต่อการตัดสินใจในการศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของเด็กไร้สัญชาติ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมซึ่งส่งผลให้เด็กนักเรียนไร้สัญชาติบางคนเลือก ที่จะเข้าสู่ระบบแรงงานและยุติการศึกษาหลังจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

คำสำคัญ: เด็กไร้สัญชาติ, โอกาสทางการศึกษา, สิทธิทางการศึกษา, การศึกษาภาคบังคับ, ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

Abstract

The purpose of this qualitative study is to examine the issues, roadblocks, and recommendations for facilitating stateless children's access to educational opportunities. Following graduation from

* Received June 26, 2024; Revised July 11, 2024; Accepted July 19, 2024

Grade 6, in the vicinity of Chong Kheap Subdistrict, Phop Phra District, Tak Province. The majority of informant groups consist of educators and administrators. Students without citizenship and their parents at three schools: St. Paul Convent Phop Phra School, Ban Tee Kapo School, and Ban Khun Huai Chaeng Chaeng School. A total of thirty persons worked on the study's organization, which included choosing a particular sample, conducting in-depth interviews utilizing interview forms, and employing analytical data to assess the findings material. The results of the research found that 1) Access to educational opportunities for stateless students in these areas still has many obstacles. Such obstacles arise from individual factors such as economic and social obstacles. Attitudinal barriers for stateless students Families of students including personnel involved in education Discrimination has occurred leading to deprivation of access to educational opportunities for stateless students. as well as obstacles arising from ignorance of rights and information related to education, which are more of a problem in practice than in policy. 2) Issues and barriers that influence stateless children's choice to pursue higher education beyond Grade 6. Specifically, social and economic issues have led to some stateless pupils opting to leave school after finishing Grade 6 and join the workforce.

Keywords: Stateless Children, Opportunity of Education, Educational Rights, Compulsory Education, Equitable Education

บทนำ

ประเทศไทยถือเป็นหนึ่งในประเทศที่มีกลุ่มคนไร้สัญชาติมากที่สุดแห่งหนึ่งสำหรับ “คนไร้สัญชาติ” (State Less) หมายถึง คนซึ่งไม่มีสัญชาติของรัฐใดเลยโดยสาเหตุของความไร้สัญชาติของบุคคลอาจเกิดจาก 1) การไม่ได้รับการบันทึกการเกิดในทะเบียนบุคคลของรัฐใดเลยในโลก 2) การถูกถอนสัญชาติโดยรัฐที่มีจุดเกาะเกี่ยวอย่างแท้จริงกับตน และ 3) ความไม่รู้จักกรากเหง้าของตนเอง (UNHCR, 2563) สำหรับสภาพความไร้สัญชาติในประเทศไทยนั้น นับเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่ในอดีตและดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยจากการรายงานขององค์การยูนิเซฟประเทศไทย (UNICEF Thailand) พบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีคนไร้สัญชาติกว่า 5 แสนคน เป็นเด็กและเด็กนักเรียนในสถานศึกษา จำนวนกว่า 8 หมื่นคน ตลอดจนเด็กที่เกิดใหม่และได้รับการจดทะเบียนแต่ยังไม่ได้รับสัญชาติอีกกว่า 9 หมื่นคน (UNICEF Thailand, 2564) ทั้งนี้ กลุ่มบุคคลไร้สัญชาตินั้นยังรวมไปถึงบุคคลที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีภาวะไร้สัญชาติมาจากรุ่นสู่รุ่น กล่าวคือ เป็นบุตรหลานของผู้ไร้สัญชาติซึ่งจะสืบต่อเนื่องสถานะไร้สัญชาติตั้งแต่เกิดและสถานะนี้ก็ยังสืบต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่ากระบวนการพัฒนาสถานะจะแล้วเสร็จและมักกินเวลานานหลายปีเป็นผลให้วงจรปัญหาดังกล่าวดำรงต่อเนื่องส่งผลทำให้มีเด็กเกิดใหม่ที่ต้องตกอยู่ในภาวะไร้สัญชาติ (UNICEF Thailand, 2563)

สถานะไร้สัญชาติของบุคคลถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้บุคคลไร้สัญชาติเข้าไม่ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การขาดโอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมต่าง ๆ ตลอดจนนำไปสู่การกีดกันและการเลือกปฏิบัติออกจากสังคมส่วนใหญ่ แน่แน่นอนว่าสำหรับเด็กไร้สัญชาติแล้วนั้นสิทธิที่สำคัญเป็นลำดับต้น ๆ คือ สิทธิในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและนำมาซึ่งสิทธิต่าง ๆ ที่พวกเขาควรจะได้รับ อย่างไรก็ตามแม้ว่าประเทศไทยจะมีการส่งเสริมและสนับสนุนการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย จะเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาและมีการให้โอกาสทางการศึกษาแก่เด็กทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการกีดกัน เชื้อชาติ ศาสนาหรือแม้แต่เด็กที่ไม่มีสัญชาติแต่เด็กไร้สัญชาติเหล่านี้ก็ยังคงเผชิญ

กับปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายและกฎหมายที่ใช้ในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น

สำหรับเด็กนักเรียนในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอบพพระ จังหวัดตาก ซึ่งบางโรงเรียนเปิดสอนถึงเพียงแค่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้น โดยจากรายงานข้อมูลทั่วไปของโรงเรียน พบว่า แต่ละโรงเรียนในพื้นที่ดังกล่าวจะมีเด็กนักเรียนไร้สัญชาติรวมอยู่ด้วยมากน้อยต่างกันไปในแต่ละแห่ง ทั้งนี้ โรงเรียนบางแห่งก็มีนักเรียนซึ่งเป็นนักเรียนไร้รัฐไร้สัญชาติมากกว่านักเรียนไทย โดยหากพวกเขาไม่ได้รับสิทธิในการยืนยันตัวตนหรือไม่มีหลักฐานยืนยันตัวตนก็อาจต้องเผชิญกับข้อจำกัดและความท้าทายบางประการที่ส่งผลกระทบต่อโอกาสทางการศึกษา ทั้งนี้ จากข้อมูลเพิ่มเติม พบว่า เด็กนักเรียนของโรงเรียนในพื้นที่ตำบลช่องแคบกว่าร้อยละ 70 ของนักเรียนทั้งหมดเป็นนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาทิ ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ชาติพันธุ์พม่า ชาติพันธุ์ม้ง (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2, 2566) ซึ่งเด็กเหล่านี้มีทั้งที่ได้รับการขึ้นทะเบียน มีหลักฐานในการยืนยันตัวตนรวมถึงได้รับสัญชาติไทยแล้ว ตลอดจนเด็กที่ไม่มีเอกสารยืนยันใด ๆ เลยนำมาซึ่งความหลากหลายทางชาติพันธุ์และยังนำไปสู่ความน่าสนใจในพื้นที่ที่จะศึกษา ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าเด็กไร้สัญชาตินั้นไม่ได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานหลายอย่างเท่าที่ควรหรือการได้รับสิทธิบางประการก็มาพร้อมกับข้อจำกัดที่พวกเขาจะต้องปฏิบัติตาม โดยเฉพาะในกรณีของการเข้าถึงโอกาสในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นที่มาพร้อมกับความท้าทายไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ความท้าทายในประเด็นของกฎหมายและประเด็นปัญหาในการเลือกปฏิบัติซึ่งเป็นการกีดกันการเข้าถึงโอกาสในการพัฒนาความรู้และศักยภาพของเด็กไร้สัญชาติเหล่านี้

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้ศึกษาได้เล็งเห็นถึงความท้าทายอันเกิดจากสถานะไร้สัญชาติดังกล่าวของเด็กไร้สัญชาติที่ส่งผลกระทบต่อโอกาสทางการศึกษารวมถึงการเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ โดยผู้ศึกษามีความเห็นว่าการศึกษาถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กซึ่งอยู่ในช่วงวัยของการพัฒนาทั้งด้านความรู้ การตัดสินใจ ด้านจิตใจ การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม ตลอดจนประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวและการมีศักยภาพในการดำเนินชีวิตอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกับบุคคลอื่นในสังคม โดยผู้ศึกษาได้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยโดยใช้แนวคิดความเหลื่อมล้ำของ อมาตยา เชน เข้ามาเป็นแนวคิดตั้งต้นในการดำเนินการวิจัยโดย อมาตยา เชน มีความเห็นว่า มนุษย์ทุกคนนั้นมีสิ่งที่เรียกว่า เสรีภาพ ซึ่งหนึ่งในเสรีภาพที่ เชน กล่าวถึง คือ เสรีภาพและโอกาสทางสังคมโดยสิทธิทางการศึกษานั้นถือเป็นหนึ่งในประเด็นของเสรีภาพและโอกาสทางสังคม โดยเขามีแนวคิดว่ารัฐควรสนับสนุนเสรีภาพในด้านต่าง ๆ อาทิ ให้แก่ประชาชน เพราะการเข้าถึงความเป็นธรรมทางสังคมจะไม่นำไปสู่ปัญหาความเหลื่อมล้ำขึ้น โดยประเทศไทยได้มีการดำเนินการในประเด็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาให้แก่เด็กกลุ่มดังกล่าวทว่าในทางปฏิบัตินั้นข้อกฎหมายและนโยบายเหล่านี้อาจไม่ได้ถูกนำไปปฏิบัติเพื่อส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันกับเด็กนักเรียนคนอื่น ๆ ทั้งนี้ ความเป็นทุนนิยมคือ การที่ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในเรื่องของเศรษฐกิจเป็นอย่างมากโดยไม่ได้เห็นถึงประเด็นของสำคัญในเรื่องการศึกษาของเด็กนักเรียนที่ส่งผลให้เด็กตัดสินใจไม่ศึกษาต่อเนื่องจากได้รับทัศนคติที่เห็นถึงความสำคัญในเรื่องเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับผู้ปกครองของตนนำไปสู่ “ความเหลื่อมล้ำ” ทางการศึกษาและความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาสในการดำเนินชีวิตในที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสถานการณ์ ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการส่งเสริมการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติ ในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอบพพระ จังหวัดตาก หลังจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary research) ซึ่งมาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ อาทิ เอกสารทางวิชาการ หนังสือ งานวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Study Research) โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องกับการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ อาทิ เอกสารทางวิชาการ หนังสือ งานวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 2 คัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความเกี่ยวข้องกับการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติโดยมีปัจจัยคัดเข้า อาทิ นักเรียนไร้สัญชาติที่กำลังจะจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และบุคลากรที่มีความเกี่ยวข้อง ตลอดจนปัจจัยคัดออก อาทิ เด็กนักเรียนไร้สัญชาติที่ศึกษาต่อและผู้ปกครองของเด็กนักเรียนทั้งหมด 3 โรงเรียน ซึ่งแบ่งเป็น 4 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่ 1) ผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรทางการศึกษาของแต่ละสถานศึกษา 2) นักเรียนไร้สัญชาติ 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กไร้สัญชาติในพื้นที่ และ 4) ผู้ปกครองของนักเรียนไร้สัญชาติกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยผู้ศึกษาได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ (Interview Form) สำหรับใช้บันทึกข้อมูลจากการเก็บข้อมูล ทั้งนี้ ในการดำเนินการดังกล่าว มีผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 30 คนเพื่อให้ได้มา ซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงโอกาสในการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก โดยใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 30 วัน ในการเก็บข้อมูลในภาคสนาม

ขั้นตอนที่ 4 ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Data Triangulation) ว่าข้อมูลที่พบมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใดและมีการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ เพื่อเก็บข้อมูลโดยจะนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อตอบคำถามการวิจัยและนำไปสร้างเป็นข้อสรุปทางการวิจัยที่สมบูรณ์

ผลการวิจัย

1. สถานการณ์การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติหลังจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก จากการศึกษา พบว่า จังหวัดตากถือเป็นหนึ่งในจังหวัดที่มีความหลากหลายของกลุ่มประชากรเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแรงงานข้ามชาติ กลุ่มผู้หนีภัยจากสงครามที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยอย่างถูกต้องตามกฎหมายและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาทิ ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ชาติพันธุ์ไทใหญ่ ชาติพันธุ์ม้ง เป็นต้น สำหรับสถานการณ์การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก จากการศึกษา พบว่า ในพื้นที่ดังกล่าวมีการรับเอากฎหมาย นโยบายและข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการมาปฏิบัติ เช่น ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการส่งเด็กเข้าเรียนในสถานศึกษา พ.ศ. 2546 สำหรับเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนหรือไม่มีสัญชาติไทย ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยหลักฐานในการรับนักเรียน นักศึกษาเข้าเรียนในสถานศึกษา พ.ศ. 2548 ฯลฯ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนนั้นจะเป็นโรงเรียนของรัฐหรือโรงเรียนของเอกชนเพื่อเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้เด็กนักเรียนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้จากการศึกษา ยังพบว่า ในพื้นที่ดังกล่าวมีจำนวนของเด็กไร้สัญชาติเพิ่มมากขึ้น ซึ่งมีสาเหตุมาจากการอพยพย้ายถิ่นของประชากรบริเวณชายขอบผ่านช่องทางธรรมชาติอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากประชากรไร้สัญชาติบางส่วนเห็นถึงคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ตลอดจนทราบถึงสิทธิที่พวกเขาจะได้รับเมื่อพวกเขาอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่ประเทศไทยและส่งผลกระทบต่อเนื่องทำให้จำนวนเด็กนักเรียนที่มีความต้องการในการเข้ารับ

การศึกษาเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าโรงเรียนจะปฏิบัติตามกฎหมายและดำเนินการต่าง ๆ ตามนโยบายของภาครัฐและกระทรวงศึกษาธิการกำหนด แต่ก็ยังมีนักเรียนบางคนที่ถูกจำกัดการเข้าถึงสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาอันเนื่องมาจากเหตุผลบางประการ อาทิ เด็กไม่มีหลักฐานหรือเอกสารใด ๆ ในการยืนยันตัวตน ซึ่งโรงเรียนจะต้องดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ ให้แก่เด็กนักเรียนหรือการที่เด็กนักเรียนไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้นอกจากนี้บริบทของพื้นที่ชุมชนและคนในชุมชนก็เป็นส่วนประกอบที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของเด็กนักเรียน ไร้สัญชาติและผู้ปกครองของเด็กซึ่งส่งผลต่อการเข้าถึงโอกาสในการศึกษาต่อของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติหลังจากจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นต้น

2. ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติหลังจากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก ผู้ศึกษาได้สรุปและแบ่งออกเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้ 1) ปัจจัยด้านปัจเจกบุคคล เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากตัวบุคคลเอง ไม่ว่าจะเป็นเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ ผู้ปกครองของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ ตลอดจนบุคลากรที่มีความเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ อาจเกิดขึ้นมาจากสภาวะไร้สัญชาติของบุคคลเหล่านั้นได้เช่นกัน โดยจากการศึกษา พบว่า ปัจจัยทางด้านทัศนคติและปัจจัยทางด้านทุนทางเศรษฐกิจของครอบครัวถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติและมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจศึกษาหรือไม่ศึกษาต่อของเด็กนักเรียน ตลอดจนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาต่อของเด็กนักเรียนในพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากประชากรไร้สัญชาติในพื้นที่ดังกล่าวมีฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ยากจน อีกทั้งไม่มีข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับการศึกษา หากคนใกล้ชิดหรือคนในครอบครัวมีทัศนคติในเชิงบวกต่อการศึกษาก็จะทำให้เด็กนักเรียนไร้สัญชาติตัดสินใจที่จะศึกษาต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้นในทางกลับกันหากคนใกล้ชิดหรือครอบครัวมีทัศนคติในเชิงลบและถ่ายทอดข้อมูลในเชิงลบก็จะทำให้เด็กนักเรียนไร้สัญชาติเหล่านั้นเลือกที่ตัดสินใจเข้าสู่ระบบแรงงานมากกว่าที่จะตัดสินใจศึกษาต่อ 2) ปัจจัยด้านกฎหมายและนโยบายทางการศึกษา สำหรับกฎหมายและนโยบายทางการศึกษาของประเทศไทยถือได้ว่าเอื้ออำนวยและเปิดโอกาสให้กับเด็กนักเรียนไร้สัญชาติได้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันกับเด็กนักเรียนคนอื่น ๆ ที่เป็นเด็กนักเรียนไทย ทั้งนี้ ยังมีนโยบายต่าง ๆ ในการสนับสนุนการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติไม่ต่างจากเด็กนักเรียนที่มีสัญชาติไทย อย่างไรก็ตาม พบว่า มีเงื่อนไขทางกฎหมายที่ส่งผลต่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาและโอกาสในการศึกษาต่อของเด็กนักเรียนเหล่านี้ ซึ่งเป็นเงื่อนไขทางกฎหมายที่เกิดขึ้นจากการนำกฎหมายมาปฏิบัติของเจ้าหน้าที่และบุคลากรที่มีความเกี่ยวข้องมิใช่เกิดขึ้นจากข้อกฎหมายที่ได้ถูกบัญญัติไว้ ตัวอย่างเช่น ประกาศเรื่องการเดินทางออกนอกเขตพื้นที่เขตควบคุมของกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นหนึ่งในอุปสรรคต่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติที่มีความต้องการเดินทางออกไปศึกษานอกเขตพื้นที่จะใช้ระยะเวลานานและมีขั้นตอนในการดำเนินการด้านเอกสารยุ่งยาก เป็นต้น 3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและบริบทชุมชน ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและบริบทชุมชนถือเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติหลังจากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก หรืออาจกล่าวได้ว่าปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและบริบทชุมชนเป็นหนึ่งในตัวแปรที่มีผลต่อความคิดและการตัดสินใจของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มคนไร้สัญชาติในพื้นที่ดังกล่าว แม้ว่าในพื้นที่ดังกล่าวจะมีความหลากหลายของกลุ่มประชากรเป็นอย่างมากนำมา ซึ่งความแตกต่างและการแบ่งแยก อย่างไรก็ตามการถูกแบ่งแยกนั้นกลับนำมาซึ่งความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนประเภทเดียวกัน จากการศึกษา พบว่า การถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ตลอดจนชุดข้อมูลของกลุ่มบุคคลที่มีความใกล้ชิดกัน ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เพื่อน คนในชุมชนล้วนเป็นตัวแปรสำคัญต่อการตัดสินใจของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติเป็นอย่างมาก การได้รับตัวอย่าง นอกจากนี้บทบาทและสถานภาพทางสังคมซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนที่เป็นแรงจูงใจให้เด็กนักเรียนไร้สัญชาติมีความต้องการในการศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษา

ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และผู้ปกครองของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในการสนับสนุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติเพื่อให้เกิดการยอมรับทางสังคม

3. สำหรับข้อเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติ ในพื้นที่ดังกล่าวจากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ข้อเสนอแนะในประเด็นเรื่องสิทธิทางกฎหมาย เงื่อนไขและข้อกำหนดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ อาทิ รัฐควรจะมีการเปิดโอกาสให้เด็กนักเรียนทุกคน อย่างเท่าเทียมกัน ไม่สร้างเงื่อนไขอันอาจกลายมาเป็นข้อจำกัดทางการศึกษาหรือกีดกันการเข้าถึงโอกาส ทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากการดำเนินการของบุคลากรที่มี ส่วนเกี่ยวข้องโดยมีความเชื่อมโยงกับประเด็นทางสังคม คือ การมีอคติจนนำไปสู่การเลือกปฏิบัติและการกีดกัน ทางการศึกษา นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการดำเนินการทางกฎหมายที่มีความล่าช้าให้มีความกระชับ รวดเร็วและ สามารถเข้าใจได้ง่ายเพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการนำเสนอเอกสารไปใช้และเพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา และการพัฒนาได้ตามความต้องการอย่างเหมาะสม ตลอดจนให้เป็นไปตามกรอบระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด

3.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสนับสนุนทางเศรษฐกิจ การให้ทุนแก่นักเรียนไร้สัญชาติที่มีศักยภาพ และมีความต้องการในการศึกษาต่อซึ่งมีรัฐหรือหน่วยงานจะมีการช่วยเหลือ ส่งเสริมและสนับสนุนแก่นักเรียน ไร้สัญชาติ

3.3 ประเด็นการให้ข้อมูล ความรู้และความเข้าใจที่มีความเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมใน การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติไม่ว่าจะเป็นข้อมูลในด้านสิทธิ โอกาส ข้อปฏิบัติ กฎหมาย ตลอดจนแนวนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนแก่บุคคลไร้สัญชาติจากภาครัฐ

3.4 ข้อเสนอแนะในด้านทัศนคติและมุมมองที่มีต่อกลุ่มบุคคลไร้สัญชาติ โดยปลูกฝังทัศนคติและ มุมมองที่ดีให้แก่ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องในการดำเนินการจัดการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติเพื่อให้เกิดประโยชน์ ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่กลุ่มดังกล่าว

อภิปรายผล

จากการศึกษา “ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก: สถานการณ์ ปัญหา และแนวทางแก้ไข”

1. ผลจากการศึกษาในครั้งนี้เมื่อนำมาอภิปรายเพื่อให้สอดคล้องกับทฤษฎีและแนวคิดของการศึกษา ในครั้งนี้ อาทิ แนวคิดเรื่องความเหลื่อมล้ำของอมาตยา เช่น แนวคิดหลักสิทธิมนุษยชน แนวคิดว่าด้วยทุนนิยมและ งานวิจัยอื่น ๆ พบว่า ในพื้นที่ดังกล่าวมีนำเอากฎหมาย นโยบายและข้อกำหนดกระทรวงศึกษาธิการมาปฏิบัติตาม อาทิ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2564 ซึ่งถูกระบุไว้ในพันธกิจของโรงเรียน ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยหลักฐานในการรับนักเรียนเข้าเรียน ในสถานศึกษา พ.ศ. 2548 และประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การกำหนดเขตพื้นที่ควบคุมและการอนุญาตให้ คนต่างด้าวบางจำพวกที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวออกนอกเขตพื้นที่ควบคุมซึ่งสอดคล้องกับ แนวปฏิบัติที่ถูกระบุไว้สำหรับการดำเนินการในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติ เป็นไปตามแนวคิด ของ อมาตยา เช่น ว่ารัฐควรมีการสนับสนุนและส่งเสริมโอกาสทางด้านสังคมให้แก่ประชากรเพื่อนำไปสู่การแก้ไข ปัญหาจนบรรเทาความเหลื่อมล้ำในสังคมและสอดคล้องกับบทความทางวิชาการของ เปรมใจ วังศิริไพศาล ที่กล่าวว่า มติคณะรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2548 ถือได้ว่าเป็นนโยบายที่สำคัญที่เปิดโอกาสในกลุ่มบุคคลซึ่งไร้สัญชาติ ไม่ว่าจะเป็น ชนกลุ่มน้อยพลัดถิ่นหรือเด็กต่างด้าวได้เข้าถึงสิทธิทางการศึกษาอย่างเสมอภาคกันซึ่งเป็นไปตามหลักสิทธิมนุษยชน ตลอดจนสิทธิเด็กที่ประเทศไทยได้ลงนามในปฏิญญาสากล (อัญชลี ศรีชมพู และเปรมใจ วังศิริไพศาล, 2563)

2. แม้ว่ารัฐไทยจะมีการให้โอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมแก่เด็กทุกคนก็ตามหากแต่การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในตำบลช่องแคบ อำเภอบรบพระ จังหวัดตากหลังจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่จำนวนมากโดยปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมาสาเหตุด้วยกันหลายประการ อาทิ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาทางด้านสังคมและปัญหาทางด้านทัศนคติทั้งที่เกิดขึ้นจากตัวเด็กนักเรียนไร้สัญชาติและผู้ปกครองของเด็กนักเรียนเองหรือแม้แต่บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการหรือดำเนินการต่าง ๆ ทางการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติ เป็นไปตามแนวคิดของ ฌปักษ์ บรรณการ กล่าวหาว่า ปัญหาในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของนักเรียนกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจนั้นกลับกลายเป็นเรื่องเดียวกันไม่สามารถแยกจากกันได้โดยถูกเรียกว่า “คู่แฝดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการศึกษา” นอกจากนี้ยังสอดคล้องไปกับแนวคิดในเรื่องความเหลื่อมล้ำของอมาตยา เซน (Amartya Sen) ซึ่งกล่าวว่าโอกาสทางสังคมถือเป็นหนึ่งในเสรีภาพที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งเสรีภาพทางการศึกษาก็ถือเป็นส่วนหนึ่งในการได้รับโอกาสทางสังคมของมนุษย์คนหนึ่งเช่นกัน (ฌปักษ์ บรรณการ, 2561) การศึกษาของรักชนก มาไพศาลกิจ เรื่อง การเข้าถึงบริการด้านการศึกษาของนักเรียนไร้สัญชาติโรงเรียนสหศาสตร์ศึกษาจังหวัดเชียงราย ซึ่งพบว่า ทัศนคติในเชิงลบของเจ้าหน้าที่รัฐเป็นอุปสรรคในการยื่นขอสัญชาติเพื่อนำไปใช้ในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาซึ่งถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติและการกีดกันอันเกิดจากสภาวะความไร้สัญชาติ ทั้งนี้ สำหรับคนไร้สัญชาติในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งมีวิถีชีวิตที่อาศัยธรรมชาติเป็นหลักจึงทำให้ไม่เห็นถึงความสำคัญของการศึกษามากนักทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีความเหลื่อมล้ำค่อนข้างสูง โดยความเหลื่อมล้ำนั้นมีตั้งแต่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม ความเหลื่อมล้ำทางด้านสาธารณสุข ตลอดจนความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา โดยความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่เกิดขึ้นส่งผลนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจอันเป็นอุปสรรคที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการศึกษาต่อหลังจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (รักชนก มาไพศาลกิจ, 2563)

3. แนวทางในการส่งเสริมการเข้าถึงโอกาสในการศึกษาต่อของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในพื้นที่ดังกล่าวพบว่า ควรมีการส่งเสริมการสร้าง ความเท่าเทียมและการไม่เลือกปฏิบัติให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในกระบวนการต่าง ๆ ในการจัดการศึกษา เพราะบุคคลดังกล่าวจำเป็นต้องมีทัศนคติในทางบวกต่อการจัดการศึกษาและปฏิบัติตามกฎหมายแก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติเพื่อให้การดำเนินการตามนโยบายในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติเป็นไปอย่างเท่าเทียมและยุติธรรมมากที่สุด ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมกลางในการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือในการดำเนินการต่าง ๆ ทางการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติ ตลอดจนให้ข้อมูลที่ เป็นประโยชน์เกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษาจะช่วยสร้างความตระหนักรู้และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนกลุ่มดังกล่าวมากขึ้น เป็นไปตามแนวคิดของ สุวรรณณี เข้มเจริญ ที่ได้สรุปไว้ว่า การจะลดอุปสรรคของการเข้าถึงการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาตินั้นจะต้องปรับทัศนคติและลดอคติของบุคลากรทางการศึกษาเพื่อลดการกีดกันในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาที่อาจเกิดขึ้น (สุวรรณณี เข้มเจริญ, 2547) และการศึกษาของพระณัฐภูมิ และคณะ เรื่อง ความเหลื่อมล้ำทางสังคมไทยในยุคชีวิตวิถีใหม่ ซึ่งกล่าวว่าความเหลื่อมล้ำทางการศึกษามีสาเหตุมาจากปัจจัยที่แตกต่างกันออกไป อาทิ ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม อันส่งผลต่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันของคนในสังคมโดยการสร้างความเสมอภาคและโอกาสทางการศึกษาจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำที่จะเกิดขึ้นในสังคมในอนาคต (พระณัฐภูมิ พันทะลี และคณะ, 2565) และการศึกษาวิจัยของ นิติพล คงสมบูรณ์ เรื่องปัญหาในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้รัฐไร้สัญชาติว่านอกเหนือจากสิทธิต่าง ๆ แล้วความคิดเห็นตลอดจนความรู้เกี่ยวกับสิทธิที่ตนได้รับนั้นจะเป็นทั้งประโยชน์ในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็อาจส่งผลในทางตรงข้าม คือ การตัดโอกาสของตนเองในการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาด้วย ดังนั้น การสร้างชุดความรู้และการให้ข้อมูลแก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติและผู้ปกครอง ตลอดจนผู้ที่มี

ส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาจะช่วยทำให้เด็กนักเรียนไร้สัญชาติเข้าถึงโอกาสทางการศึกษามากยิ่งขึ้น อีกทั้งไม่เข้าสู่ระบบแรงงานก่อนวัยอันควร (นิติพล คงสมบูรณ์, 2559)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก: สถานการณ์ปัญหา และแนวทางแก้ไข ผลการวิจัย พบว่า การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติในพื้นที่ตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก นั้นมีการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาได้เหมือนกับเด็กนักเรียนที่มีสัญชาติไทยทั่วไป มีการรับเอากฎหมายและนโยบายมาจากกระทรวงศึกษาธิการมาปฏิบัติ โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการรับเข้าศึกษาในสถานศึกษา การดำเนินการทางด้านเอกสารและการสนับสนุนจากภาครัฐ อย่างไรก็ตามก็ติดกับปัญหาการเข้าถึงโอกาสในการศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 คือ ปัจจัยด้านปัจเจก ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติ ทักษะเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงปัจจัยทางด้านกฎหมายและข้อกำหนดต่าง ๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมและบริบทของชุมชน โดยในงานวิจัยชิ้นนี้มีข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ส่งเสริมการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ คือ 1) การปรับปรุงหรือแก้ไขเพิ่มเติมนโยบายที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการเข้าถึงสิทธิทางด้านการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ 2) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาแก่เด็กนักเรียนไร้สัญชาติและผู้ปกครองของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้อง 3) การจัดตั้งหน่วยงานกลางเพื่อเข้ามาดูแลในเรื่องของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติโดยเฉพาะ 4) การส่งเสริมและสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียน ผู้ปกครองและคนในชุมชน 5) การให้โอกาสทางการศึกษาแก่เด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ สำหรับการวิจัยในครั้งต่อไปควรมีการวิจัยเรื่อง 1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กนักเรียนไร้สัญชาติหลังจากจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 2) ปัจจัยที่ส่งผลทำให้เด็กนักเรียนไร้สัญชาติไม่ศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

เอกสารอ้างอิง

- ณปภัช บรรณาการ. (2561). แนวโน้มความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร. เรียกใช้เมื่อ 8 เมษายน 2567 จาก <https://so01.tcithaijo.org/index.php/OJED/article/view/184842>
- นิติพล คงสมบูรณ์. (2559). ปัญหาในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้รัฐไร้สัญชาติในประเทศไทย. ใน วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระณัฐวุฒิ พันทะลี และคณะ. (2565). ความเหลื่อมล้ำทางสังคมไทยในยุคชีวิตวิถีใหม่. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 5(2), 185-210.
- รักชนก มาไพศาลกิจ. (2563). การเข้าถึงบริการด้านการศึกษาของนักเรียนไร้สัญชาติ โรงเรียนสหศาสตร์ศึกษา จังหวัดเชียงราย. เรียกใช้เมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2567 จาก <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:143747>
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2. (2566). ข้อมูลทั่วไปโรงเรียน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ปีการศึกษา 2565. เรียกใช้เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2566 จาก <http://www.takesa2.go.th/site/index.php?option=comk2&view=item&id=2975:202208080941&Itemid=250>
- สุวรรณณี เข้มเจริญ. (2547). “สิทธิในการศึกษาของคนไร้สัญชาติในประเทศไทย”. ใน วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- อัญชลี ศรีชมพู และเปรมใจ วังศิริไพศาล. (2563). ความท้าทายในการจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กผู้ลี้ภัยในเขตเมืองในโรงเรียนไทย. เรียกใช้เมื่อ 15 กรกฎาคม 2566 จาก <https://so02.tcithaijo.org/index.php/edupsu/article/view/222346/165791>
- UNHCR. (2563). อนุสัญญาว่าด้วยการลดภาวะไร้สัญชาติ. เรียกใช้เมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2566 จาก https://www.unhcr.or.th/sites/default/files/u11/%5BTH%5D1954%20Convention%20Relating%20to%20the%20Status%20of%20Stateless%20Persons_0.pdf
- UNICEF Thailand. (2563). สิทธิและแนวทางการพัฒนาสถานะบุคคลของเด็กอพยพโยกย้ายถิ่นฐานในประเทศไทย. เรียกใช้เมื่อ 15 กรกฎาคม 2566 จาก <https://www.unicef.org/thailand/th/reports/>
- _____. (2564). ชีวิตที่ไม่มีใครเห็น 48 ปีสถานการณ์เด็กไร้สัญชาติในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ยูนิเซฟประเทศไทย.